

KULTTUURIHISTORIAN
TUTKIMUS
Lähteistä menetelmiin
ja tulkintaan

Toimittaneet Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä,
Sakari Ollitervo & Marika Räsänen

CULTURAL HISTORY – KULTTUURIHISTORIA 17

Kustantaja Kulttuurihistorian seura, Turku
ISBN 978-952-68776-8-6 (pehmeäkantinen)
ISBN 978-952-68776-9-3 (PDF)
ISSN 1458-1949

Kulttuurihistorian seura
c/o Kulttuurihistoria
20014 Turku
<http://kulttuurihistoria.net>

© kirjoittajat
Ulkoasu: Henri Terho ja Heli Rantala
Taitto: Heli Rantala

Kannen kuva: Valtionarkiston (nyk. Kansallisarkisto) tutkijasali tarjosi historian-
tutkijoille ajanmukaiset puitteet vuonna 1901. Kuvaaja: Atelier Nyblin A.B. Lähde:
Museovirasto, Historian kuvakokoelmat, HK19650527:2. CC BY 4.0.

Painopaikka: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa 2022

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

MEEMIEN KULTTUURIHISTORIALLINEN TUTKIMUS

Rami Mähkä, Petri Saarikoski ja Jenna Peltonen

Maailmalla vuoden 2020 alussa levinnyt koronapandemia saavutti Suomessa maaliskuussa mittasuhteet, joiden takia hallitus otti käyttöön laajat toimenpiteet taudin ehkäisemiseksi.¹ Ensimmäiset laajemmin raportoidut tiedot holtittomasti leviävästä ja vaarallisesta influenssa-tyyppisestä sairaudesta oli julkaistu alkuvuodesta 2020. Suomessa terveysalan asiantuntijat saivat varhaiset tiedot uudesta taudista joulukuussa 2019. Tiedotusvälineiden osalta uutisoinnissa selvä vedenjakaja on tammikuun loppupuoli, jolloin Suomen ensimmäinen koronatapaus löytyi ja varmistui.² Tämänhetkisen arvion mukaan koronavirus – viralliselta nimeltään COVID-19 – siirtyi Kiinassa aasianherkko-lepakosta muurahaiskävyn kautta ihmisiin. Mahdollisuudet vaarallisten virusten mutatoitumiseen ja siirtymiseen eläimistä ihmiseen ovat koko ajan kasvaneet.³

Pandemian käsittely sosiaalisen median kanavilla on ollut huomattavan intensiivistä, mikä on osoitus taudin massiivisista ja helposti

¹ Maassa oli voimassa valmiuslaki 17.3.–15.6.2020, jolloin muun muassa ihmisten kokoontumista rajoitettiin ja kouluissa siirryttiin etäopetukseen.

² Ks. Ruokangas et al. 2020; ks. myös *Yleisradion hallintoneuvoston toimintakertomus* 2019.

³ Andersen et al. 2020. Korona-tutkimuksesta ja sen uutisoinnista tarkemmin ks. esim. Pihlajaniemi 2020.

havaittavissa olevista yhteiskunnallisista ja taloudellisista vaikutuksista. Sosiaalisen median julkaisuista osa on ollut internet-kulttuurille tyyppillisiä meemejä, jotka ovat osaltaan ottaneet huumorin keinoin kantaa pandemian synnyttämään globaaliin poikkeustilaan.

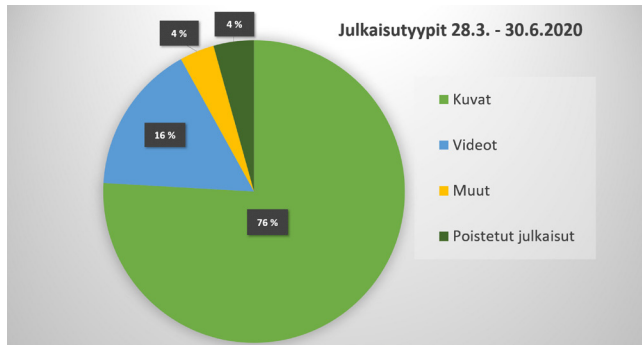
Sosiaalisessa mediassa leviävät nettimeemit ovat meemien näkyvin ja suosituin osa-alue. Toiminnalliselta osin memeettisesti käyttäytyvät kulttuuriset ilmiöt ovat huomattavasti laajempi tutkimuksen kohde ja osa perusinhimillistä toimintaa. Näitä ovat esimerkiksi urbaanit legendat, hokemat, laulut ja vitset.⁴ Meemiteoriaa on jo pitkään tarjottu, geenin ja Darwinin evoluutioteorian innoittamana, laajemmin kulttuurin kehitystä selittäväksi teoriaksi,⁵ mutta sen pohtiminen ei ole tämän artikkelin tavoite.

Tässä artikkelissa avaamme nettimeemien tutkimuksen problematiikkaa koronameemien kautta. Aineistoksi olemme valinneet Facebookissa maaliskuussa 2020 perustetussa Korona-lore -ryhmässä julkaistuja kuvameemejä. Tutkimme laadullisen menetelmän avulla koronameemien tyyppillisiä ilmenemismuotoja muutamien suosituimpien aiheenvalintojen perusteella. Rakennamme niiden avulla nettimeemien kulttuurihistoriallista tutkimusta, jotka ovat samalla osa internetin kulttuurihistoriaa. Oma erityislähtökohtamme tutkimukseen kumpuaa kulttuurihistoriaan kytkeytyvän digitaalisen kulttuurin tieteenalasta, jossa korostuu teknologian kulttuurisen muutoksen merkitys. Lähtökohtaisesti tarkastelutavassamme korostuu, että nykyajan nettikulttuurin eri ilmiöt – tämän artikkelin tapauksessa nettimeemit – ovat syntyneet vuosikymmenien kehityksen tuloksena.

Digitaalinen kulttuuri tarjoaa näin työkaluja meemikulttuurin ajalliseen ymmärtämiseen, selittämiseen ja kriittiseen analysointiin. Eriytisesti on ymmärrettävä niiden merkitys tavallisten netinkäyttäjien tuottamana ja levittämänä huumorin välineenä. On huomionarvoista, että nettimeemejä oli olemassa jo kauan ennen sosiaalista mediaa, erityisesti sähköposti ja keskustelupalstat olivat niiden leviämisen kannalta oleellisia avainsovelluksia. Tähän linkittyvässä kulttuurisessa tulkintatavassa meemi luokitellaan replikaattoriksi eli ”kopioijaksi”,

⁴ Börzsei 2013, 2; Shifman 2012, 188.

⁵ Näistä keskusteluista ks. esim. Blackmore 2000; Kamppinen 2004; McGrath 2006; Csikszentmihalyi 2006.

Kaavio 1. Korona-lore -ryhmän julkaisutyypit.

jota käyttäjät ovat levittäneet vuosikymmenien ajan omissa sosiaalisissa verkostoissaan.⁶

Tuomme aluksi esiin määrällisen kokonaiskuvan Korona-lore -ryhmässä julkaistuista aineistoista aikavälillä 28.3.–30.6.2020. Tilastot auttavat meitä jäsentämään meemien tuotannon kokonaiskuvaa, ja osoittavat niiden suosion jakaantumista eri kuukausille. Tärkein havainto on meemi-tuotannoille tyypillinen ilmiöpohjaisuus, jolloin niiden suosion nousu on aluksi intensiivistä, minkä jälkeen seuraa yleensä suosion nopea lasku. Tästä huolimatta meemi-tuotannot eivät kokonaan häviä, vaan ne voivat nousta uudelleen suosioon – usein päivitettyinä versioina. Korona-lore -ryhmä näyttää tässä suhteessa korostavan myös ilmiön jatkuvuutta, varsinkin kun meemeissä käsitelty, globaali pandemia ei tätä kirjoitettaessa osoita mitään hellittämisen merkkejä. Päivitysten määrät noudattelevat karkeasti varsinaisen pandemian ensimmäisen aallon vaihteita Suomessa.

Taulukkoon on koottu kuukausittaiset julkaisumäärät ja julkaisutyypit. Sulkeissa olevat luvut kertovat kuinka monta julkaisua on keskimäärin tehty päivässä kyseisenä kuukautena. Ryhmä on luotu maaliskuun lopulla, joten tämän kuukauden julkaisut koostuvat kuun neljästä viimeisestä päivästä.

⁶ Saarikoski 2016; Saarikoski et al. 2009.

	Kaikki julkaisut	Kuvat	Videot	Muut	Poistettut julkaisut
Maaliskuu	67 (17)	45 (11)	14	5	3
Huhtikuu	998 (33)	724 (25)	174	40	42
Toukokuu	437 (14)	343 (11)	62	15	17
Kesäkuu	112 (4)	95 (3)	9	0	8
Yhteensä	1614 (17)	1225 (13)	259	60	70

Taulukko 1. Korona-lore -ryhmän julkaisumäärät aikavälillä 28.3.–30.6.2020.

76 % aikavälin julkaisuista oli kuvajulkaisuja ja 16 % videoita. ”Muut”-kategoria kattoi 4 % julkaisuista ja tämä koostui esimerkiksi humoristisista teksteistä, linkatuista uutisista, muiden ryhmien tai tilien mainostuksesta ja ryhmän ylläpitäjien kommentteista. 4 % aikavälin julkaisuista oli poistettu aineistonkeruupäiviin mennessä. Nettimeemien historiaan suhteutettuna on melko ymmärrettävää, miksi ryhmän kuvajulkaisujen määrä on näin hallitseva. Tekstillä varustettujen meemikuvien tuotanto on teknisesti helppoa, lisäksi samaa kuvaa voidaan nopeasti kierrättää useamman meemituotannon pohjana. Kuvameemien formaatti on samaan aikaan sekä yksinkertainen että tarttuva. Toisaalta jos kuvameemejä tarkastelee sisällön tai suosion perusteella huomataan helposti, että vain tietyt formaatit ja sisällöt nousevat poikkeuksellisen suosituiksi. Käytämme tilastoja jatkossa, kun analysoimme valittujen kuvameemien tarkempaa suosiota.⁷

Meemit voivat olla pääasiallinen tutkimuksen kohde, primäärilähde, tai olla yksi primäärilähdejoukko jossain laajemmassa kokonaisuudessa – niiden valtava määrä ja läsnäolo internetissä tekee niistä potentiaalisesti hyvinkin tärkeän lähdetyyppin lukemattomille aiheille. Historiantutkimuksessa internet on vähintään toimintaympäristö, mutta se voi olla niin ikään tutkimuksen lähde tai tutkimuksen kohde.⁸ Tämän artikkelin lähdeaineiston kohdalla tutkimusongelma on koronameemit, eli miten koronaa käsitellään meemeissä. Vaihtoehtoinen tutkimusongelma olisi, että tutkisimme ihmisten käsityksiä koronasta, josta

⁷ Shifman 2014; Saarikoski 2016.

⁸ Suominen & Sivula 2016, 96–97.

meemit ovat vain yksi, ehkä tutkimuksen kokonaisuudessa pienikin lähderyhmä.

Meemit huumorina, lajityyppinä ja nettikulttuurin osana

Meemien tulkinta edellyttää niiden luonteen pohtimista. Ne mielletään yleisesti huumoriksi, vitseiksi, joita jaetaan yleensä hivin vuoksi joko rajatummin tai laajemmin. Samalla ne sisältävät viestejä, tietoa ja sanomia. Tyyppillisen meemin tulkinta on haastavaa siksi, että ne ovat lähtökohtaisesti humoristisella intentiolla luotuja, mutta mahdollisesti samalla jonkin hyvinkin vakavan sanoman viestittäjiä: esimerkiksi sosiaalisesta eristäytymisestä kertova meemi voi samalla sekä naurattaa että masentaa. Varsinkin silloin kun meemit ovat lähdeaineistoa jollekin meemien ulkoista maailmaa käsittelevälle tutkimukselle – kuten ihmisten ajatuksille ja tuntemuksille koronasta – on tärkeää pohtia, miten humoristisen ja ei-humoristisen sisällön merkityshierarkiat rakentuvat. Avaamme problematiikkaa huumorin ja komedian kategorioiden avulla, sillä tutkimuksella niiden merkityksistä on pitkä traditio. Toisin sanoen sovellamme huumorin ja komedian tutkimusta meemien tutkimiseen.

Sosiologi Michael Mulkay osoittaa, että kun huumoria käytetään erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa vakavan viestin välittämiseen, huumori on alistainen sen avulla välitettävälle vakavalle viestille.⁹ Komedialla on puolestaan lajityyppi, taidetta, jossa komediallinen intentio on ensisijaista ja ei-komediallinen merkityssisältö sekundaarista.¹⁰ Huumorin ja komedian eroa havainnollistaakseen Jerry Palmer kirjoittaa ”intentionaalista komediasta” (*comedy-in-intention*)¹¹ – huumoria esiintyy taiteessa ja viihtessä yleisesti komedian ulkopuolellakin.¹²

Meemit ovat huumoria, joilla on tarkoitus viestittää jotain. Jos seuraamme yllä mainittua argumenttia, niiden ei-humoristinen sanoma on voimakkaampi kuin niiden humoristinen muoto. Toisin sanoen ne välittävät vakavia viestejä esimerkiksi koronan vaikutuksista sosiaaliseen

⁹ Mulkay 1988, 217–219.

¹⁰ Ks. esim. King 2002, 3–5; Stott 2005, 9.

¹¹ Palmer 1987, 21–23.

¹² Ks. myös Mähkä 2016b, 11–16.

elämään ja mielentiloihin. Kuitenkin meemit ovat hyvin geneerinen huumorin ilmaisukeino ja välitysmuoto. Niitä voi pitää vakiintuneena kulttuurisena ilmaisumuotona. Tässä mielessä meemi on hyvin lähellä komediaa lajityyppikonventioineen. Lisäksi meemejä tehdään paljon, koska se on niin helppoa, mikä puolestaan edelleen vakiinnuttaa konventioita.

Asetelmaa voi jälleen verrata toiseen kulttuurintuotteeseen, televisiokomediaan. Mulkayn mukaan televisiokomedian, erityisesti tilannekomedian eli *sitcomin*, käyttäminen jonkin kriittisen poliittisen viestin välittämiseen merkitsee viestin heikkenemistä, ellei jopa hukkumista komedian humoristiseen intentioniin.¹³ Tämä johtuu siitä, että katsojat tunnistavat lajityypin ja odottavat ensi sijassa seuraavaa hauskaa repiiliikkiä tai tapahtumaa, jolle nauraa. Meemit toimivat samalla tavoin. Tunnistamme meemin meemiksi ulkoisin kriteerein ja valmistaudumme nauramaan alkaessamme lukea, millainen teksti meemissä on. Emme välttämättä naura, mutta se ei suinkaan tarkoita, että ottaisimme meemin viestin vakavasti. Me vain pidämme meemiä huonona tai sellaisena, jonka viittaussuhteita emme ymmärtäneet.

Erona komediaan tuotettuna taiteena tai viihteenä on meemien riippumattomuus tuotantoyhtiöistä, rahasta, markkinointi- ja jakelukoneistoista. Periaatteessa kuka tahansa nettiyhteyden ja koneen omistava voi tehdä niitä, milloin vain ja niiden julkaisu on ilmaista. Niiden sisältö on yleisesti ”tavallisten ihmisten”, ei ammattikirjoittajien tuottamaa. Tässä mielessä ne ovat monesti spontaania huumoria, mikä tekee niiden sisältämistä viesteistä potentiaalisesti vakavampaa kuin niiden humoristinen ilmaisutapa antaisi ensi katsomalla ymmärtää. Samalla kuitenkin ne viittaavat itseensä, meemeihin viihteen lajityyppinä. Niiden analyysissä ja laadullisten johtopäätösten tekemisessä on siksi aina kyse tarkasta sisällönanalyysistä.

Nettimeemien kuluttaminen ja tuotanto arkipäiväistyivät noin 1990-luvun puolivälissä, kun internet tuli tavallisten kuluttajien saataville. Nykyisessä toimintalaajuudessaan lopullinen läpimurto tapahtui noin vuonna 2007 sosiaalisen median yleistymisen yhteydessä. Tutkimuksissa on korostettu, että varsinkin yksinkertaisimmat meemimuodot, kuten tekstillä varustetut kuvat, siirtyivät luontevasti keskustelu- ja

¹³ Mulkay 1988, 5.

uutisryhmistä sosiaalisen median alustoille.¹⁴ Nykyisen poikkitieteellisen meemitutkimuksen painopiste keskittyy sosiaalisen median kanaville.

Meemiaineisto liikkuu hyvin nopeasti sosiaalisen median alustalta toiselle alun perin Twitterissä lanseerattujen aihetunnisteiden eli *hashtagsien* avulla. Erityisesti tuoreiden, mahdollisesti juuri sillä hetkellä viralisoituneiden meemien etsintään hashtagit ovat käteviä työkaluja, mutta vanhempaa meemiaineistoa kerätään ja käsitellään teemakohtaisesti arkistoihin.¹⁵ Käyttäjän kannalta nämä palvelut ovat käteviä työkaluja valtaviin meemiaineistojen hahmottamiseen, mutta niiden rinnalla näkyy lukuisia erityispalveluita. Korona-lore -ryhmä kuuluu selvästi näihin palveluihin, koska sitä ei ole lähtökohtaisesti tarkoitettu laajemman yleisön saataville. Internetin ja sosiaalisen median historiaa ajatellen ryhmä on melko tyyppillinen esimerkki tavallisten käyttäjien tarpeista luoda helpommin jäsenyvä ja tietyille ryhmälle suunnattua palvelua, joka hyvin toimiessaan luo myös yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteisöllistä toimintaa. Näiltä osin Korona-lore -ryhmä toteuttaa 1990-luvulla syntyneitä nettikulttuurin käytänteitä ja perinteitä.¹⁶

Meemi voidaan näin ymmärtää kulttuurihistorialliseksi ilmiöksi, jonka kehityksen ja elinkaaren tärkein piirre on sen toiminta geenin kaltaisena replikaattorina eli ”kopioijana”. Varsinkin internetissä leviävien meemien osalta replikoinnin tärkein edusauttaja on käytössä oleva tietoverkkoteknologia, joka tarjoaa myös mahdollisuuden niiden viralisoitumiseen eli äkilliseen ja odottamattomaan leviämisenopeuteen. Tutkijat ovat siteeranneet ahkerasti mediatutkija Limor Shifmanin tutkimuk-

¹⁴ Saarikoski et al. 2009; Suominen et al. 2013.

¹⁵ Tätä kirjoitettaessa yksi tärkeimpiä meemejä kerääviä palveluja on edelleen vuonna 2012 lanseerattu Meme Center (<https://www.memecenter.com/>), jonka domain on ollut käytössä jo vuodesta 2005. Googlen #meme-haun perusteella linkityksiä löytyy yli 272 miljoonaa, mikä antaa edes jonkinlaisen viitteen saatavilla olevan aineiston valtavaan määrään.

¹⁶ Suurimmalla osalla ryhmän seuraajista näyttäisi olevan jokin kytkös - joko työn tai opiskelun muodossa - yliopistomaailmaan. Perusta tälle internet-kulttuurille luotiin jo tietoverkkojen varhais historian aikana esim. IRC- ja BBS-palveluiden ollessa suosituimmillaan 1990-luvulla. Ks. esim. Saarikoski 2020. Sosiaalisen median puolella piirteitä on löytynyt esimerkiksi virtuaaliyhteisöistä ja mikroblogipalveluista. Suominen et al. 2019, 247–254.

sia, joissa hän on pyrkinyt kokonaisvaltaisesti tarkastelemaan ja luokittelemaan meemejä isompina ryhminä.¹⁷ Shifmanin tarkastelutavan logiikka perustuu siihen, että varsinkin sosiaalisen median kanavilla saatavilla olevien meemien määrä on valtaisa. Yksittäisistä meemeistä on kuitenkin ryhmäluokittelun avulla löydettävissä helposti yhteisiä piirteitä, jotka voivat liittyä joko muotoon, tyyliin tai toteutustapaan. Havainnoissa tärkeämmäksi nouseekin yhteisten piirteiden kierrätys ja kehittyminen esimerkiksi tietyllä aikavälillä.

Esimerkiksi meemikuvissa esiintyvät tunnetut henkilöt luovat itsessään omia merkityksiä meemeihin ja meemeissä puolestaan on omat alagenrensä, jotka potentiaalisesti luovat merkityksiä niissä esiintyville ihmisille ja asioille.¹⁸ Wiggins toteaaakin, että meemit ovat luonteeltaan ”diskursiivisia”, jolla hän viittaa termin eri merkityksiin ja niiden ristiiriitaisuuksiin: *discursive* voi tarkoittaa joko päämäärättömästi aiheesta toiseen etenemistä, koherenttia etenemistä aiheesta toiseen tai diskursiiviseen liittyvää.¹⁹ Kahden ensin mainitun merkityksen lähes täydellinen vastakkaisuus soveltuu meemien analyttiseen käsittelemiseen erinomaisesti. Meemien tulkinta tapahtuu aina suhteessa tutkimusongelmaan ja silloinkin on näkökulmakysymys, kumpi on ensisijainen, meemi genrenä vai meemistä tulkittu viesti.

Kulttuurintutkija Mihail Bahtin on korostanut vuorovaikutustilanteiden moniäänisyyttä ja -tulkintaisuutta, jossa sekä ”puhujalla” että ”kuulijalla” on aktiivinen rooli. Hän käytti yhtenä esimerkkinä romaania, jossa on sen hahmojen äänien moninaisuuden ohella myös kirjailijan ”ääni”. Bahtin käyttää käsitettä *heteroglossia* kuvaamaan eri äänien vuorovaikutteista, usein yhtäaikaista ja päällekkäistä puhetta. Heteroglossia ei ole synonyymi polyfonialle, eli moniäänisyydelle, vaan sen erityispiirteenä ovat sosiaaliset antagonismit, yhteentörmäykset.²⁰ Bahtinin ajatuksia on sovellettu moniin medioituihin ja sosiaalisiin tiloihin

¹⁷ Shifman 2014.

¹⁸ Ibid.; Wiggins 2019. Ks. myös McNeill 2019, 97–104, passim.

¹⁹ Wiggins 2019.

²⁰ Bakhtin 1981, 262–265, 270–272; Ks. myös Morris (toim.) 1994, 248–249.

ja kanaviin,²¹ mutta sosiaalisen median aikakaudella ne ovat erityisen käyttökelpoisia, erityisesti heteroglossia.²²

Tämä koskee myös meemejä, joissa itsessään on tavallaan kolme ”ääntä”, verbaalinen ja visuaalinen sekä näiden yhteinen ääni. Vaikka eri kansallisilla ja kulttuurisilla alueilla on omat meeminsä, on huomattavaa, että on koko joukko suosittuja kuvia tai videoita,²³ joille tehdään meemejä ympäri maailmaa eri kielillä tai eri kieli- ja kulttuuritaustoilla englanniksi.²⁴ Kun ottaa huomioon meemien monitulkintaisuuden ylipäätään, sekä sosiaaliselle medialle yleiset sosiaaliset ja poliittiset vastakkainasettelut, voidaan puhua todellisesta heteroglossiasta. Vaikka Bahtin puhuu siis dialogisuudesta ja heteroglossiasta, hän korostaa ”lausuman” (*utterance*) keskeisyyttä. Hänen mukaansa lausuman määrittää neljä tekijää: rajat (alkaa jostain ja loppuu johonkin), dialogisuus / reaktiivisuus (on dialogisessa suhteessa aiemmin lausuttuun), päättäminen (lausuma päättyy) sekä geneerinen muoto (tila ohjaa generistä muotoa).²⁵

Yksittäinen meemi täyttää nämä Bahtinin ehdot, sillä se esiintyy tyypillisesti somevirrassa, useinkaan liittymättä suoraan edeltävään tai sitä seuraavaan postaukseen ja se toimii sosiaalisen median tilassa meeminä. Problemaattisin kysymys koskee dialogisuutta / reaktiivisuutta: meemi on suhteessa muihin meemeihin, mutta millaisessa suhteessa ja mihin meemeihin? Samaa kuvaa käyttäviin vai samaa asiaa kommentoiviin meemeihin ja/tai muuhun sosiaalisen median sisältöön kuten keskusteluihin? Tämä jää aina lopulta tutkijan tulkittavaksi ja johtopäätökseksi.

Aluksi voimme kiinnittää huomiota kuvista näkyviin yksityiskohtiin ja teemoihin. Ensimmäiseksi meemin luentatavassa nousee esille kaksi tärkeää kysymystä, jotka ylipäätään selittävät sen asemaa meeminä: 1)

²¹ Ks. esim. Stam 1989, 51–56; Miller 2000, 7–11.

²² Bahtinin keskeisestä terminologiasta myös dialogisuus (meemien aktiivisena intertekstuaalisuutena) sekä karnevalismi (koronan kaltaisen vakavan ilmiön vastakulttuurisena käsittelynä) soveltuvat meemien analysoinnin lähtökohdiksi. Ks. Bakhtin 1981, passim; Bahtin 1991, passim.

²³ Toisessa suosituissa palvelussa, Meme Generatorissa, on tätä kirjoitettaessa 54 ”suositua” meemikuvaa, kokonaismääräksi sivusto antaa ”tuhansia”. Tarkistettu 5.1.2021.

²⁴ Ks. myös Börzsei 2013, 20–22.

²⁵ Ks. Morris (toim.) 1994, 82–83.

mikä siinä on lisättyä ja modifioitua sisältöä ja 2) mikä on alkuperäistä ja mahdollisesti vain vähän muutettua sisältöä. Toiseksi tärkeäksi työkaluksi voidaan mainita tavat, jolla erotamme sen, mikä meemissä viittaa sen kansainväliseen ulottuvuuteen ja mikä voidaan ymmärtää vain kansallisessa kontekstissa. Kolmantena työkaluna, jonka käyttöönotto tosin usein edellyttää edellä mainittujen työväiheidien läpikäymistä, on meemin ajallisten ulottuvuuksien huomioiminen. Mitkä yksityiskohdat ja teemat voidaan sijoittaa tiettyyn ajankohtaan? Työkalun käyttö tuo esille myös meemien tavan ottaa kantaa syntyajankohtanaan tunnistettaviin tai puhutteleviin ilmiöihin, joiden merkitys ja sanoma voivat hämärtyä hyvinkin nopeasti.

Koronameemien poliittinen kommentaari

Suomalaisessa Korona-lore -ryhmässä keväällä ja alkukesästä 2020 julkaistusta yli 1200 kuvameemistä suuri osa käsitteli humoristisesti korona-ajan eristystä, ohjeistuksia, suojavarusteita, tylsistymistä, aktiviteetteja, politiikkaa sekä menetettyjä unelmia ja tulevaisuuden kauhukuvia. Valitsimme näiden teemojen pohjalta viisi (5) suosittua kuvameemiä tarkempaa tarkastelua varten. Netteimeemit ottavat herkästi kantaa julkisuuden henkilöiden, kuten poliitikkojen, tekemisiin ja kannanottoihin, joten tähän liittyvien aineistoesimerkit nousevat tarkastelussa hallitsevaan rooliin. Korona-lore -ryhmään tuotetusta aineistosta voidaan helposti erottaa yksityiskohtia, joiden alkuperä on kansainvälisessä nettikulttuurissa eli ne kommentoivat maailmanlaajuisesti ymmärrettyjä asioita tai teemoja. Lokaalit esimerkit sen sijaan nousevat esiin tietyissä, pääasiassa vain suomalaisten ymmärtämissä meemeissä.²⁶

Ensimmäisen valitsemamme, 30.3.2020 julkaistun kuvameemin (kuva 1) lähdekuvana on toistunut lukemattomissa koulujen oppikirjoissa ja Suomen itsenäistymistä kuvaavissa tietoteoksissa sekä tutkimuksissa. Postikorttikuvassa vuodelta 1906 Suomi-neito kuvataan maan symbolina. Kuva toimi siis kansallismielisen politiikan välineenä vielä tuohon

²⁶ Kansainvälisestä koronameemitutkimuksesta ks. esim. Lehman 2020; Oduor & Kodak 2020; Outley, Shamaya & Pinckney 2020.

Kuva 1. Korona-lore 30.3.2020. “Suomi-neito” taistelemassa koronaa vastaan. Alkuperäinen piirros: Sellén Ragnhild (1905).

aikaan Venäjän vallan alaisuudessa eläneelle kansakunnalle. Keväällä 2020 postikortin käyttö kuvameemin lähteenä yhdistää kansainvälistä keskustelua käsihygienian ja suojamaskien tarpeellisuudesta. Tuossa vaiheessa käsidesin ja maskien systemaattinen käyttö oli kansalaisille vielä uutta, joten niihin viittauksella on selvä humoristinen leima. Uhkaavana vihollisena näkyvät suurennetut kuvat koronaviruksesta, joista muodostui koko pandemian kopioituimpia symboleja.

Lähteenä meemistä nousee esiin itsenäistymishistoriaan liittyvä, Suomessa helposti tunnistettava ja stereotyyppinen kuva, jossa suojaruusteet nostetaan ”vapautta” puolustavan Suomi-neidon hauskoiksi täsmäaseiksi. Meemissä Suomi-neidolle on photoshopattu pääministeri Sanna Marinin maskilla peitetyt kasvot ja käteen on lisätty käsidesipullo. Pääministeristä rakennetaan näin meemissä positiivista kuvaa Suomea puolustavana ”maan äitinä”.

Kuva on selkeä kannanotto viranomaisten suosituksiin, joita media käsitteli keväästä alkaen käytännössä päivittäin. Lähteenä kuva toimii näiden suositusten jatkuvan toistelun humoristisena käsittelyinä, ja viranomaiset ja poliitikot edustavat tässä tapauksessa itsenäisen Suomen valtakoneistoa. Kansallisesti tärkeä kuva toimii vihjeenä tähän toimintaan liittyvien, melko muuttumattomien tai konservatiivisten tapojen ilmentäjinä, joihin kohdistuu helposti irvailua tai kritiikkiä. Toisaalta lähde voidaan tulkita myös tätä järjestelmää tukevaksi kannanotoksi, jossa kuvan vahva suomalaiskansallinen symboliikka puhutteli periaatteessa kaikkia meemin nähneitä suomalaisia, toki eri tavoin riippuen siitä, miten he koronarajoituksiin suhtautuivat. Pääministeri Marin esiintyi kuvajulkaisuissa kevään aikana yhteensä 13 kertaa. Häntä koskevat kuvajulkaisut liittyivät usein poliittisiin päätöksiin ja niistä uutisointiin.

Kuva 2. Korona-lore 9.4.2020. Jotkut meemit viittasivat verkkokeskusteluissa hallituksesta käytettyyn, vähättelevään nimitykseen ”huulipunahallitus”. Wish on maineeltaan häilyvä yhdysvaltalainen, kiinalaisia halpatuotteita myyvä verkkokauppa.

Ylipäätään viranomaismääräysten ja politiikan kommentointi edustaa hyvää esimerkkiä lokaalin ja globaalin nettikulttuurin yhteentörmäyksestä. Näiltä osin on huomionarvoista, että keväällä Suomen hallitukseen ja sen nuoreen naispääministeriin kohdistui melko vähän memeettistä satiiria. Eniten poliittista irvailua syntyi huhtikuun ”mas-

kigate” -kohusta. Huhtikuun 7. päivä Suomeen saapui Huoltovarmuuskeskuksen Kiinasta tilaamia hengityssuojaimia ja huhtikuun 8. päivä selvisi, että suojaimet eivät lupauksista huolimatta soveltuneet sairaalakäyttöön.²⁷ Tyypillisen somekohun logiikkaa seuraten aiheen suosion ajallinen kaari jäi kuitenkin lyhyeksi. Ensimmäinen meemi aiheesta julkaistiin 9. huhtikuuta, ja samassa kuussa yhteensä 17 kuvajulkaisua viittasi tähän kokuun. 11 näistä meemeistä julkaistiin kahden päivän sisällä ensimmäisen aiheetta koskevan meemin julkaisusta.

Lähteenä ehkä parhaiten tätä paikallista poliittista kriisiä ja somekohua käsittelee 10. huhtikuuta julkaistu kuvameemi ”Sanna kuulee Kiinasta tilatuista hengityssuojaimista” (ks. kuva 3). Laadullisella sisältöanalyysillä selviää sen merkitys edellä käsitellyn media-aineiston yhteydessä sekä yleensäkin sen merkitys kriisin alkuvaiheen historiassa. Kyse oli nimenomaan Suomen sisäpolitiikkaan liittyvästä, paikallisesta kriisistä. Meemi toimii siis poliittisena pilakuvana. Vastuussa olevien henkilöiden, ministerien lisäksi kuvassa esiintyvää modifioitua sisältöä ovat Marinin takaa päin tunnistettavat, tummat hiukset. Muilta osin se sisältää myös selkeitä teemoja yhdestä kaikkien aikojen suosituimmista videomeemistä, mikä tekee siitä myös osittain globaalisti ymmärrettävän kovalähteen.

Alkuperäinen kuva ja tausta tulee saksalaisesta sotaelokuvasta *Perikato* (Der Untergang, ohj. Oliver Hirschbiegel, 2004), joka kertoo Adolf Hitlerin viimeisistä päivistä Berliinissä keväällä 1945. Kuva liittyy elokuvassa nähtävään kohtaukseen, jossa Hitler saa kenraalien tilannekatsauksen seurauksena valtaisan raivo kohtaauksen. ”Hitler kuulee”-nimellä (engl. *Hitler reacts*) tunnettu videopätkä saavutti varsinkin vuosina 2005–2011 ennennäkemättömän suosion meemisivustoilla, ja yhä tänä päivänä elokuvasta leikattuja videonpätkiä ja kuvia käytetään memeettisenä sisältönä. Tyypillisimmillään videopätkä tekstitettiin uudelleen, jolloin ”Hitler” ottaa niissä raivoisesti kantaa nykykulttuurista tunnistettaviin tapahtumiin.²⁸ Koronameemissä vastaanottaja voi humoristisesti kuvitella, miten Suomen historian nuorin pääministeri alkaisi raivoisesti läksyttämään ministerejään sisäpoliittisesti nolosta

²⁷ Ks. esim. Liski 2020; Vaalisto 2020.

²⁸ Ks. Saarikoski 2016.

Kuva 3. Korona-lore 10.4.2020. Maskigate. Suomen hallitus Hitler-mee-min kohteena.

”mokasta”, joka oli tuossa vaiheessa netin seuraajien suosituimpien irtavilujen kohteena.

Meemeistä voidaan siis erottaa ajalliset, pelkästään tiettyyn historialliseen tilanteeseen kantaa ottavat vihjeet, joiden merkitys voi ajan kuluessa hämärtyä hyvinkin nopeasti. Näiltä osin maskigate on tässäkin suhteessa hyvä esimerkki. On todennäköistä, että tämä some-kohu ja varsinkin avaintunniste muistetaan vielä hetken, mutta esimerkiksi muutaman vuoden päästä kuvameemin merkitys avautuu vasta kun aikalaiskokija tai tutkija selittää lukijalle mistä kuvassa on kysymys.

Meemit eivät aina ole harmitonta viihdettä, vaan niitä käytetään myös etäännytettyyn mutta samalla suorasukaiseen poliittiseen kommentaariin ja vaikuttamiseen.²⁹ Poliittisena satiirina kuvameemi on kuitenkin jopa pehmeä genre, ja hankalia päätöksiä tekevän pääministeriin asemaan ymmärtäväisesti suhtautuvat koronameemit hallitsevat kokonaisuutta. Ylipäätään “Hitler kuulee” -meemien eri varianteissa Hitlerin ”paikalla” nähtävään julkisuuden henkilöön on helppo samaistua ja häneen kohdistuva satiirinen pilkka voi olla luonteeltaan myötätuntoista. Tämä paljastaa myös meemien yhden tärkeän perustoimintatavan, jossa vallankäyttäjän ja tavallisen kansalaisen välistä eroa kavennetaan.

²⁹ Ks. myös Hakamies & Heimo 2019, 17. Poliittisesti latautuneen komedian monitulkintaisuudesta ks. Mähkä 2016a, erit. 32–33.

Kuva 4. Korona-lore 30.3.2020. Koronaa vähätelleen presidentti Trumpin suu on tukittu ilmastointiteipillä.

Meemin kautta vallankäyttäjän kokemat ongelmat ja vastoinkäymiset tulevat naurun avulla helpommin ymmärrettäväksi.³⁰

Hetkellisyys ja politiikka yhdistyvät vahvasti myös Yhdysvaltojen presidentti Donald Trumpia käsittelevissä meemeissä, joita julkaistiin ryhmään yhteensä 87. Trump osoittautuikin suosituimmaksi meemisaatiirien kohteeksi.³¹ Aktiivisin esiintymiskausi oli huhtikuu, jolloin Trump esiintyi meemeissä 68 kertaa. On hyvä huomioida, että vaikka tähän lukuun on laskettu vain Trumpia koskevat kuvameemit, hän oli suosittu aihe myös ryhmään jaetuissa videomeemeissä. Ensimmäisessä, jo maaliskuussa julkaistussa kuvassa (ks. kuva 4) Donald Trumpin suu on peitetty ilmastointiteipillä ja hänen edessään seisoo Valkoisen talon koronatyöryhmään kuulunut immunologi Anthony Fauci. Tekstissä hänen mainitaan lanseeranneen uuden maskin, joka tulee pelastamaan tuhansia ihmishenkiä. Meemi esiintyy myös huhtikuussa sellaisenaan

³⁰ Shifman 2014; Saarikoski 2016.

³¹ Jussi Pullinen (2019, 163) kirjoittaa osuvasti, miten jostain tapahtumasta, henkilöstä tai vastaavasta tulee "polttoainetta kulttuuriseen remiksaukseen, joka somessa repii rikki kaikkia pysyviä merkityksiä ympäriltämme".

tai vain vähän muokattuna (esimerkiksi suomen kielelle) viisi kertaa, tehden meemistä ensimmäisen aallon suosituimman Trumpia koskevan yksittäisen meemin.

Trumpia käsitelleet kuvameemit ovat tyyppillisiä muualla tuotettuja meemejä. Suomenkieliset vastineet puolestaan kertovat sen uudelleentuotantoprosessista, mikä on tyyppillistä meemeille, jotka jäävät suosionsa vuoksi kiertoon. Muut kuvameemit Trumpista käsitelivät hänen oletettua itsekkyyttään ja tapaa etsiä syyllisiä muista. Esimerkkinä meemi, jossa Trump päätyy syyttämään WHO:ta koronatilanteen huonosta hoitamisesta, oli suosittu ja sama meemi jaettiin huhtikuun aikana ryhmään neljä kertaa. Erityisesti meemeissä viitattiin 24.4.2020 Trumpin esittämään pohdintaan siitä, josko koronaviruspotilaita voitaisiin hoitaa desinfiointiaineita sisältävillä ruiskeilla. Trump-aiheisten koronameemien suuri määrä ei ole mitenkään yllätys, sillä presidentti oli ollut meemituottajien suosituimpia vakioaiheita noin neljän vuoden ajan. Näistä presidenttiä satiirisesti pilkkaavat tuotannot olivat ylivoimaisesti suosituimpia globaalissa mittakaavassa, vaikka kansainvälisissä tutkimuksissa on tähdennetty, että varsinkin äärioikeistolaiset piirit tuottivat myös presidenttiä tukevia meemejä.³²

Poliittisen satiirin osalta Marin ja Trump sijoittuvat diskursiivisesti lähes ääriilaitoihin. Marin näyttäytyy kriisin ”sankarina”, jonka epäonnistumisillekin voitiin hyväntahtoisestikin nauraa, Trump on puolestaan tarinan ”konna”, jota oli jo vuosien ajan kritisoitu edesvastuuttomasta toiminnasta globaalissa mittakaavassa. Varsinkin koronakriisin alkuvaiheessa Marin nautti erittäin vankkaa kansansuosiota, ja meemeissäkin yleensä viitattiin pääministerin hoitaneen valtakuntaa kohdanneen kriisin ”tulikasteen” erittäin hyvin. Tämä selittää meemiaineistossa esiintyvän poliittisen satiirin pehmeyttä.³³ Globaalissa vertailussa Marinin asema ja sukupuoli nostettiin kansainvälisen menestyksen mittariksi, jota alleviivataan 10.4.2020 julkaistussa kuvameemissä (ks. kuva 5).

Edellä käsiteltyjen aineistoesimerkkien valossa voi todeta, että Korona-lore -ryhmään kerätyt meemit toteuttavat varsin pitkäkestoisia

³² Ks. esim. Ross & Rivers 2017; Lamerichs et al. 2018.

³³ Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* teettämän kyselytutkimuksen perusteella 84 % kansalaisista oli erittäin tai melko tyytyväisiä pääministerin toimintaan kriisin alkuaikoina, ks. Ketonen & Matson-Mäkelä 2021.

COVID-19 is everywhere but countries with heads of state managing the crisis better seem to have something in common...

Kuva 5. Korona-lore 10.4.2020. Naisjohtajia ylistävä koronameemi.

ja globaalisti tunnistettavia inhimillisiä tarpeita. Tarkemmin tarkasteltuna aineisto kytkeytyy kuitenkin Suomessa ajankohtaisiin ja laajaa yleisöä puhutteleviin aiheisiin. Tässä suhteessa aineiston intermediaaliset suhteet varsinkin digitaalisessa nettiympäristössä nousevat ratkaisevaan rooliin.

Lopuksi

Olemme tässä artikkelissa avanneet meemien kulttuurihistoriallista tutkimusta, sen teoreettisia lähtökohtia sekä tulkinta- ja kontekstuaalisointiprosessia. Kulttuurihistoriasta juontavan digitaalisen kulttuurin oppialan erityisnäkökohtien osalta meemit ovat sekä haastava että erittäin hedelmällinen tutkimuskohde, sillä niitä voi tuottaa, julkaista ja jakaa kuka tahansa, hetkessä. Ei ole selkeää tulkintakaavaa sille, millä kriteerein meemistä tulee tai voi tulla viraali. Siihen vaikuttavat ainakin sosiaaliset verkostot (jakajien verkostojen laajuus), julkaisualusta, käytetty kuvapohja, aihe ja meemin “hauskuus”.

Lisähaaste on, ettei voi olla varma siitä, onko meemin tarkoitus nauraa jollekulle aiheeseen suoraan liittymättömälle asialle tai henkilölle, jollekin tekstin kautta viitatulle ilmiölle, vai molemmille. Meemien humoristisuus ja geneerinen vakiintuneisuus asettavat omat haasteensa meemien tulkinnalle ja todistusarvolle jonkin meemien ulkoisen yhteiskunnallisen ilmiön tutkimukselle.

Edellä lyhyesti analysoitujen aineistoesimerkkien pohjalta voidaan päätellä, että koronameemit ottavat kantaa erityisesti suomalaisessa kontekstissa tunnistettaviin ilmiöihin, jotka kiinnittyvät tuoreen ja ajankohtaisen pandemia-uutisoisoinnin sisältöihin. Valittujen aineistoesimerkkien pohjalta erityisesti politiikan ja huumorin yhdistyminen näyttää suosittuna meemien kohteena. Tarkastellussa aineistossa näkyy näin helposti nettikulttuurin lokalisaation piirteitä eli humoristisia tarkastelutapoja, jotka ovat ymmärrettävissä vain suomalaisessa kontekstissa, toisaalta niihin sulautuu esimerkkejä globaalista media-kulttuurista ja poliittisesta satiirista, josta suosituimpia olivat Trump-meemit.

Meemit ovat tärkeä osa internetin historiaa, joka puolestaan on jatkuvasti laajempi ja syvällisempi osa kulttuuriamme. Ne osoittavat myös, miten vanhemmat ja vakiintuneet nettikulttuurin ilmiöt leviävät luontevasti uusille teknologia-alustoille, samaan aikaan kun niiden sosiaalinen ja kulttuurinen funktio pysyy samana. Samalla ne omaavat huomattavan lähdeaineistoarvon. Meemit ovat osa maailmamme demokratisoitumista, sillä niitä voi luoda ja jakaa kuka tahansa sosiaalisen median ja internetin alustoilla. Demokraattisuus ei kuitenkaan ole sitä aina myönteisimmässä merkityksessä, eli kulttuurisena dialogina ja tasaveroisena moniäänisyytenä, vaan sitä leimaa heteroglossia, päällekkäisten, keskenään jyrkässäkin ristiriidassa olevien lausumien, kommenttien kakofonia.³⁴ Toisaalta juuri siksi ne ovat niin erinomainen kulttuurihistoriallisen tutkimuksen lähde ja kohde, kunhan aineiston rajaus tehdään perustellusti ja hallittavaksi kokonaisuudeksi. Facebookin Korona-lore -ryhmän meemit ovat tästä hyvä esimerkki.

³⁴ Korona-lore -ryhmän tapauksessa kyse on suljetusta Facebook-yhteisöstä, jonka jäseneksi pääsy edellyttää ylläpitäjien hyväksyntää. Havaintojemme mukaan ryhmässä on paljon korkeakoulutettuja jäseniä, mikä oletettavasti vaikuttaa siihen, minkä tyyliä meemejä ryhmässä on jaettu.

Lähteet

Alkuperäislähteet

- Korona-lore -Facebook-ryhmän julkaisut aikaväliltä 28.3.2020–30.6.2020. <https://www.facebook.com/groups/147978556573769>. Haettu 11.10.2020.
- Ketonen, Petra & Matson-Mäkelä, Kirsi: Enemmistö suomalaisista luottaa edelleen Sanna Marinin koronatoimiin. *Yle* 17.3.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11841548>. Haettu 20.12.2021.
- Liski, Jarno: Valtio osti kiinalaiset hengityssuojat ulosottovelkaiselta liike-mieheltä. *Suomen Kuvalehti* 8.4.2020. <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/valtio-osti-kiinalaiset-hengityssuojat-ulosottovelkaiselta-liike-miehelta-tiina-jylha-sanoo-miljoonakaupan-kuuluneen-itselleen/>. Haettu 15.12.2021.
- Pihlajaniemi, Marja: Hei naapuri, kuuntele Ozzya. *Suomen Kuvalehti* 24.7.2020, 20–27.
- Ruokangas, Perttu, Juntti, Maija-Liisa, Kajander, Riikka & Konttinen, Matti: Suomen ensimmäinen koronavirustartunta varmistui. *Yle* 29.1.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11181717>. Haettu 15.12.2021.
- Vaalisto, Heidi: Putositko kärryiltä maskisotkussa? *Ilta Sanomat* 10.4.2020. <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000006471799.html>. Haettu 15.12.2021.
- Yleisradion hallintoneuvoston toimintakertomus* 2019. <https://yle.fi/aihe/yleisradio/vuosikertomukset>. Haettu 15.12.2021.

Tutkimuskirjallisuus

- Andersen KG., Rambaut, A., Lipkin, WI., Holmes, EC. & Garry, RF.: The proximal origin of SARS-CoV-2. *Nature Medicine* 26:4 (2020), 450–452. doi:10.1038/s41591-020-0820-9.
- Bahtin, Mihail: *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Alkuteos *Problemy poetiki Dostojevskogo*. Suom. Paula Nieminen & Tapani Laine. Orient Express 1991.
- Bakhtin, M. M.: *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Alkuteos *Voprosy literatury i estetiki*. Kääntänyt Caryl Emerson & Michael Holquist. University of Texas Press 1981.
- Blackmore, Susan: *Meemit: Kulttuurigeenit*. Alkuteos *The Meme Machine*. Suom. Osmo Saarinen. Art House 2000.
- Börzsei, Linda K.: *Makes a Meme Instead: A Concise History of Internet Memes*. Teoksessa *Selected Works of Linda Börzsei*. Utrecht University 2013. http://works.bepress.com/linda_borzsei/2.

- Csikszentmihalyi, Mihaly: *Kebittyvä minuus: Visioita kolmannelle vuosituhannelle*. Alkuteos *The Evolving Self: A Psychology for the Third Millennium*. Suom. Sari Hellsten. Rasalas 2006.
- Hakamies, Pekka & Heimo, Anne: Introduction. Teoksessa Pekka Hakamies & Anne Heimo (toim.) *Folkloristics in the Digital Age*. Suomalainen tiedeakatemia 2019, 8–25.
- Kamppinen, Matti: *Meemejä ja uskonnollisia robotteja*. Yliopistopaino 2004.
- King, Geoff: *Film Comedy*. Wallflower Press 2002.
- Lamerichs, Nicolle, Nguyen, Dennis, Puerta Melguizo, Mari Carmen & Radojevic, Radmila: Elite male bodies: The circulation of alt-Right memes and the framing of politicians on Social Media. *Journal of Audience & Reception Studies* 15:1 (2018), 180–206. <https://participations.org/Volume%2015/Issue%201/11.pdf>.
- Lehman, Eric T.: “Washing Hands, Reaching Out”: Popular Music, Digital Leisure and Touch during the COVID-19 Pandemic. *Leisure Sciences* (2020), 1–7.
- McGrath, Alister: *Dawkinsin jumala: Geenit, meemit ja elämän tarkoitus*. Alkuteos *Dawkins’ God: Genes, Memes and the Meaning of Life*. Suom. Kirsi Nisula. Kirjapaja 2006.
- McNeill, Lynne S.: ‘Today’s Innovation’: The Importance and Implications of Gleaning in Digital Folklore. Teoksessa Pekka Hakamies & Anne Heimo (toim.) *Folkloristics in the Digital Age*. Suomalainen tiedeakatemia 2019, 92–109.
- Miller, Jeffrey S.: *Something Completely Different: British Television and American Culture*. University of Minnesota Press 2000.
- Morris, Pam (toim.): *The Bakhtin Reader: Selected Writings of Bakhtin, Medvedev and Voloshinov*. Arnold 1994.
- Mulkay, Michael: *On Humour: Its Nature and Its Place in Modern Society*. Polity Press 1988.
- Mähkä, Rami: Basil Fawly ja ”esithatcherilaisuus” sarjassa *Pitkän Jussin majatalo*. *Lähikuva* 1 (2016a), 26–47. <https://doi.org/10.23994/lk.58359>.
- Mähkä, Rami: *Something Completely Historical: Monty Python, History and Comedy*. Turun yliopisto 2016b.
- Oduor, Juliet Atieno & Kodak, Benard: *Online Humour as a Coping Mechanism in the Face of Corona Virus Pandemic: The Kenyan Context*. MMARAU Institutional Repository 2020. <http://hdl.handle.net/123456789/10460>.
- Outley, Corliss, Bowen, Shamaya & Pinckney, Harrison: Laughing While Black: Resistance, Coping and the Use of Humor as a Pandemic Pastime among Blacks. *Leisure Sciences* (2020), 1–10.
- Palmer, Jerry: *The Logic of the Absurd: On Film and Television Comedy*. British Film Institute 1987.
- Pullinen, Jussi: *Mitä meille tapahtui? Näin internet ja sosiaalinen media muuttivat elämämme*. HS Kirjat 2019.

- Ross, Andrew S. & Rivers, Damian J.: Digital cultures of political participation: Internet memes and the discursive delegitimization of the 2016 US Presidential candidates. *Discourse, Context & Media* 16 (2017), 1–11.
- Saarikoski, Petri: The Rise and Fall of BBS Culture in Finland, 1982–2002. *WiderScreen* 23:2–3 (2020). <http://widerscreen.fi/numerot/2020-2-3/the-rise-and-fall-of-bbs-culture-in-finland-1982-2002/>.
- Saarikoski, Petri: ”Pistä natsi asialle ja mene itse perässä!”: Hitler-videomeemien historia ja anatomia. *WiderScreen* 19:1–2 (2016). <http://widerscreen.fi/numerot/2016-1-2/pista-natsi-asia-ja-anatomia/>.
- Saarikoski, Petri, Suominen, Jaakko, Turtiainen, Riikka & Östman, Sari: *Funetista Facebookiin: Internetin kulttuurihistoria*. Gaudeamus 2009.
- Stott, Andrew: *Comedy*. Routledge 2005.
- Suominen, Jaakko & Sivula, Anna. Retrovation: The Concept of a Historical Innovation. *WiderScreen* 19:3–4 (2016). <http://widerscreen.fi/numerot/2016-3-4/retrovation-the-concept-of-a-historical-innovation/>.
- Suominen, Jaakko, Saarikoski, Petri & Vaahensalo, Elina: *Digitaalisia kohtaamisia: Verkkokeskustelu BBS-purkeista sosiaaliseen mediaan*. Gaudeamus 2019.
- Suominen, Jaakko, Östman, Sari, Saarikoski, Petri & Turtiainen, Riikka: *Sosiaalisen median lyhyt historia*. Gaudeamus 2013.
- Shifman, Limor: *Memes in Digital Culture*. MIT Press 2014.
- Stam, Robert: *Subversive Pleasures: Bakhtin, Cultural Criticism, and Film*. Johns Hopkins University Press 1989.
- Wiggins, Bradley E.: *The Discursive Power of Memes in Digital Culture: Ideology, Semiotics, and Intertextuality*. Routledge 2019.